

טעות סופר בצוואה

תאריך : 02.01.2017

תוכן העניינים

הקדמה אישית : עמ' 3

מבוא : עמ' 4

פרק ראשון : חוק הירושה והתייחסותו לטעויות : עמ' 7

פרק שני : סקירת הפסיקה במשפט הישראלי : עמ' 11

פרק שלישי : גישת המשפט העברי : עמ' 15

פרק רביעי : השוואה בין גישת המשפט העברי אל המשפט הישראלי : עמ' 21

פרק חמישי : נספח : ביבליוגרפיה : עמ' 23

הקדמה אישית

בחרתי לכתוב עבודתי בנושא "טעות סופר בצוואה" משום שעניין אותי לדעת ולהבין מה זה בכלל "טעות סופר" וכיצד מתמודדים עם טעויות סופר.

אם נחשוב לרגע על המונח "טעות סופר" - לא נוכל להתעלם מכך כי קיים אדם, נקרא לו שמעון, אשר ישב, חשב, ניסח וערך את "יצירתו". לאחר שהשלים מלאכתו, מגיע אדם אחר נקרא לו ראובן אשר קובע כי נפלה טעות ביצירתו של שמעון. תמוה, הכיצד יודע שמעון שראובן טעה? מי הסמיכו לקבוע מה האופן שבו נכון היה לכתוב הדברים? ואיך יכול שמעון לדעת למה בדיוק התכוון ראובן?

ועדיין – כבני אדם, כולנו טועים. גם כאשר אדם משקיע תשומת לב מיוחדת, יקפיד, יקרא שוב ושוב, יעשה הגהה – גם אז לא ניתן להבטיח כי "פרי עמלו" יהיה חף מטעויות.

כאשר עוסקים ביצירת מסמכים משפטיים לטעות שנעשית יכולות להיות משמעויות כבדות משקל. מסמכים שהם צוואות מסקרנים ומאפשרים הצצה ליחסי הכוחות במשפחה ולמאבקים משפחתיים המתעוררים עקב בחירה באופן חלוקה כזו או אחרת.

במסגרת עבודתי זו אני מתכוון לעסוק באופן שבו מתמודדים עם טעויות סופר, מה עושים כאשר מישהו טוען שיש טעות סופר, מה חורג מגדר "טעות סופר" והאם יש הבדל

ביחס שבין טעות סופר לטעות אחרת שנפלה.

מבוא

בטרם נצלול לבחינת היחס של המשפט אל הסוגיה בה בחרתי להתמקד, טעות סופר בצוואה, אקדים ואתייחס למספר מושגים ההכרחיים לצורך המשך הדיון בסוגיה שבחרתי.

סוגים שונים של טעויות יכולים ליפול תחת ידו של אדם המנסח מסמכים משפטיים שונים, ובכלל זה מסמך שהוא חוזה, או מסמך שהוא צוואה. לצורך ההמחשה אפרט מס' דוגמאות:

- טעות בהבנת המצב המשפטי על ידי המצווה, במצב בו לדוגמה אדם סבור שנכס פלוני שייך לו ומבקש להורישו אך מסתבר שהנכס כלל לא שייך לו
- טעות בפרשנות של העובדות
- טעות במניע, אם למשל אדם מבקש להוריש לאחר רכושו משום שהוא חושב שהוא הציל אותו, אולם הסתבר כי אדם אחר היה המציל.

חוק הירושה, התשכ"ה – 1965¹ (להלן – חוק הירושה) איננו כולל הגדרה של "טעות".
עיון בהוראות חוק הירושה ילמד אותנו כי המחוקק התייחס לסוגים שונים של טעויות:
טעות מהסוג שסעיף 30(ב) לחוק מכוון אליה, לעומת "טעות סופר" אליה מכוון סעיף 32
לחוק. במסגרת עבודתי זו אנסה לעמוד על השונות שבין "טעות" לבין "טעות סופר"
הנכללת בצוואה וכן אציג כי ההתייחסות השונה אל כל אחד מהמקרים מובילה גם
לתוצאות משפטיות שונות.

כשאנחנו בוחנים את המשמעות והשלכות של הטעות – עלינו להיות ערים גם להתייחסות
השונה בדין הנובעת מסוג המסמך המדובר: אין כל הכרח כי היחס לטעות בדיני חוזים
יהיה זהה ליחס בתחום דיני הצוואות.

השוני המהותי והעיקרי בין דיני הטעות בחוזים לבין דיני הטעות בצוואות נובע מכך
שדיני החוזים מבוססים על האיזון שבין הצורך לתת ביטוי לרצונו של הצד הטועה לבין
אינטרס ההסתמכות של הצד האחר. לעומת זאת, בדיני הצוואות, רצון בית המשפט הוא
לפעול לקיום רצון המנוח, המצווה, בצורה טובה ביותר לולא הטעות בצוואה.
רצונו של המצווה הוא עניין מהותי וכבד משקל שמוביל ומנחה בהתייחסות לאופן שבו
ניתן ל"טפל" בטעות. כל מאבק סביב צוואתו של אדם מעלה מצדו את שאלת 'כבוד
המת', השלוב בעיקרון הכללי של 'כבוד האדם'.

על דברים אלה חזר הנשיא ברק בע"א 1900/96 איזבל טלמצי'ו נ' האפוטרופוס הכללי, פ"ד נג(2), 817
825:

"מחד גיסא, עומד הרצון והצורך לכבד את רצון המת. צורך זה הוא חלק
מהמורשת שלנו. הוא ביטוי לאוטונומיה של הרצון הפרטי, המעוגנת בכבודו של האדם

¹ ס"ח התשכ"ה, עמ' 63

... הוא נגזר מזכות הקניין הנתונה למוריש לעשות בקניינו כרצונו ... מכאן הגישה, העוברת כחוט השני בפסיקתו של בית המשפט העליון, כי יש לקיים את דבר המת."

העיקרון בדבר כיבוד רצון המת הוא עקרון מנחה גם בהוראותיו של חוק הירושה, התשכ"ה-1965. כך היא הוראתו של סעיף 27 בדבר החופש לצוות, וכך היא הוראתו של סעיף 28(ב) לחוק המדגיש את אופייה האישי של הצוואה ("הוראת צוואה התולה תקפה ברצונו של אדם שאינו המצווה - בטלה").

באופן ברור, כשעניינו בצוואה - המצווה אינו עוד בין החיים ואין אפשרות לשאול אותו מה הייתה כוונתו ואף אין אפשרותו לבקש ממנו לצוות מחדש. אם בית המשפט טועה בהבנת רצונו של המצווה, לא יהיה ניתן לסמוך על צוואה חדשה שהמצווה יעשה. לעומת זאת, אילו היה עניין לנו בטעות בחוזה ומצליחים למצוא פתרון לה יכולים הצדדים להכין חוזה חדש שישקף את אומד דעתם.

לכן, כאשר אנו עוסקים בדיני הטעות שבצוואה עלינו להיות ערים לשני שיקולים מנחים:
- הצורך לכבד את רצונו של המצווה – רצונו האמיתי ולא המוטעה
- הצורך לקבוע תוך בחינה קפדנית ושקולה של הראיות, מהו רצונו האמיתי של המצווה אלמלא הטעות.

פרק ראשון : חוק הירושה והתייחסותו לטעויות

כידוע, חוק הירושה מכיר בארבע דרכים למתן צוואות על ידי המצווים :

-צוואה בכתב יד

-צוואה בעדים

-צוואה בפני רשות

-צוואה בע"פ המכונה "צוואת שכיב מרע"

לא פעם, אנו רואים כי יש מי שמבקש להצביע על תיקון הנדרש בצוואה, בטענה כי חלה "טעות" או "טעות סופר". אפילו העובדה כי אדם ערך צוואתו אצל עורך דין או ערך אותה בפני רשות למשל – איננה מונעת באופן מוחלט טעויות. לעיתים דווקא העובדה כי יש גורם נוסף שמעורב בתהליך הכתיבה (מזכירה המקלידה את הצוואה למשל, או עורך הדין העוזר לנסח את הצוואה) יכולה להגביר את הסכנה כי תיפול טעות במסמך² כפי שהבהרתי במבוא לעבודה זו, טעות יכולה להיות במישורים שונים. כדי שאוכל להתמקד ב"טעות" מסוג "טעות סופר" – נבחן תחילה את הוראות חוק הירושה.

א. השוואה בין ההסדר שבסעיף 30(ב) לסעיף 32 שבחוק הירושה :

עיון בחוק הירושה מלמד אותנו כי קיימים שני מסלולי התייחסות לטעות: האחד, נמצא בסעיף סעיף 30(ב) הקובע כי :

² לדוגמא: ע"א 127/84 טיבור הורן ואח' נגד האגודה למען החייל ואח', פ"ד מ(1), 231 .

”הוראת צוואה שנעשתה מחמת טעות - אם אפשר לקבוע בבירור מה היה המצווה מורה

בצוואתו אלמלא הטעות, יתקן בית המשפט לפי זה את דברי הצוואה; אם אי-אפשר לעשות כן - בטלה הוראת הצוואה.”

המסלול האחר נמצא בסעיף 32 לחוק הירושה המורה :

”נפלה בצוואה טעות סופר או טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון או כיוצא באלה, ואפשר לקבוע בבירור את כוונתו האמיתית של המצווה, יתקן את הטעות הרשם לענייני ירושה, או בית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א”.

כבר מעיון בנוסח שני סעיפים אלו אנו למדים על השונות ביניהם :

סעיף 30 (ב) מורה על טעות שבמחשבתו של המצווה. כלומר, הפער בין המציאות לבין תפיסת המציאות הסובייקטיבית של המצווה. הפתרון העיקרי לטעות היא תיקון הוראת הצוואה, לכן החוק מבקש לתת בראש ובראשונה, פתרון חיובי של תיקון הצוואה ואך רק מתי שפתרון זה אינו אפשרי יבוא הפתרון השלילי - ביטול הצוואה. רק אם ידוע מה הייתה כוונת המצווה ומה היה קובע לו היה מודע למציאות, ניתן לתקן את ההוראה בצוואה.

לעומת סעיף 32 שבו הטעות הינה טעות סופר כלומר המצווה או כותב הצוואה טעה בתיאור אדם, נכס, תאריך, כתובת, בחשבון, במספר וכיוצא בזאת ויש וודאות ממשית ואפשרית לקביעת כוונתו האמתית של המצווה אילו היה עוד בחייו, במקרה כזה, רשם הירושה או בית המשפט עצמו רשאי לתקן את הטעות ולקיים את רצון המצווה.

טעות סופר הינה כל טעות ביחס לאופן ביטוי רצונו של המצווה בצוואתו. הכוונה היא לאותם מקרים שאין כל ספק למה התכוון המצווה אלא שנפלה טעות בביטוי רצונו או בתיאור הדברים למשל טעות במספר הזהות של אחד הנהנים בצוואה, טעות במספר הדירה או החלקה שבעיזבונו.

ב. אופן ההתייחסות לטעות לאור עקרון כיבוד רצון המת

הכלל מנחה בדיני ירושה בכלל ובצוואות בפרט היא השאיפה לכבד ולקיים את רצון המת (כתובות סט, ב; גיטין יד, ב). עיקרון זה נגזר מחירותו של אדם לעשות בקניינו ככל שירצה, ואת חירותו הוא שואב מהפסיקה, ומאז שנת התשנ"ב-1992 גם מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (ראו ע"א 1182/90 שחם נ' רוטמן פ"ד מו(4), 335, 330; ע"א 1212/91 קרן לב"י נ' בינשטוק פ"ד מח(3), 705, 725; ע"א 4660/94 היועץ המשפטי לממשלה נגד לשיצקי, פ"ד נה(1) 88).

על חשיבותו ומרכזיותו של עיקרון זה עמד כבוד השופט מלץ: בע"א 724/87 כלפה נ' גולד, פ"ד מח(1), 22, 28.

טעות בצוואה יכולה להיות טעותו של המצווה בתפיסתו את המציאות או את העובדות וטעות סופר היא זו שבמסגרתה לא הסכים המנוח לבטא את כוונתו המקורית בשל טעות טכנית בלשון הצוואה לפי החוק. הוראת צוואה שנעשה מחמת טעות – אם אפשר לקבוע בירור מה היה המצווה מורה בצוואתו אלמלא הטעות יתקן בית המשפט לפי זה את דברי הצוואה ולכן אם אי אפשר להבין זאת ולעשות זאת בטלה הוראת הצוואה.

ג. תנאים לתיקון טעות בצוואה :

שני תנאים לתיקון טעות בצוואה :

(1) יש לשכנע את בית המשפט שאכן יש טעות בצוואה (מידת ההוכחה גבוהה יותר מזה שבמשפט אזרחי).

(2) הכתוב בצוואה איננו משקף את רצונו של המנוח בצוואתו.

תיקון צוואה מכוח דיני הטעות מחייב את בית המשפט להשתכנע כי פרשנותו של מבקש התיקון של הטעות שנפלה נופלת בגדר הסביר.

תנאים אלה נכונים לשתי סוגי הטעויות בצוואה: טעות סופר (סעיף 32 לחוק הירושה) וטעות (סעיף 30 ו301 (ב) לחוק הירושה).

גם אם שוכנע ביהמ"ש כי קיימת טעות, נדרש להוכיח מה היה המנוח מצווה בצוואתו לולא הטעות. יש חשיבות להפנייה לסיבות עריכת הצוואה ולנסיבות החיצוניות של מצווה המנוח אישיות, רצונותיו דעותיו וערכיו.

ביהמ"ש דורש הוכחה ברורה ומדויקת בדבר רצונו האמיתי של המנוח. טענה המלאה כוונה משוערת לגבי גורל הרכוש איננה מספיקה. בפרשת גרינברג³ נקבע כי יש צורך בעוגן שילמד על כוונה שונה של המנוח "אין אתה מחלק רכוש עפ"י מה שהמצווה היה אומר ולא אמר אילו חשב בדבר, אלא מחלק רכוש עפ"י מה שהמצווה אמר כאשר אמירה זו מתפרשת עפ"י אומד דעתו. באין כל אמירה, אין כל וו עליו ניתן לתלות הוראה מנחילה".

להשלמת התמונה אציין, כי משנקבע למשל כי לגבי נכס מסויים לא יוחלו הוראות הצוואה – הרי שאז החלוקה שלו תהיה לפי הוראות חוק הירושה. לכן, לא פעם כאשר בן משפחה מרגיש שקופח במסגרת הצוואה – הוא ינסה להראות כי הצוואה כוללת טעות, או ינסה להצביע על פרשנות מצומצמת ואז לגבי הנכסים שישארו בלי הוראות לגביהם בצוואה - תימשך החלוקה לפי ההוראות הקבועות בחוק הירושה.

עא 7210/96 עזבון המנוח גרינברג נגד גצל, פ"ד נב(4) 49³

פרק שני : גישת הפסיקה בישראל בנוגע לטעות סופר בצוואה

את גישת המחוקק לסוגיית טעות סופר הצגתי בפרק הקודם. עתה, נפנה להצגת דוגמאות שונות מתוך הפסיקה ונבחן את אופן התייחסותם לנושא.

תמ"ש (ת"א) 14721-07 נ.י. ר.ר. ואח' [פורסם בנבו]

בית המשפט נדרש להכריע ביחס לשתי מחלוקות האם מדובר בטעות סופר : מחלוקת ראשונה נגעה למונח "זכויות בנייה קיימות", אשר לטענת הנתבעות יש לפרשו לפי עקרון השיוויון כך שאחותן תהיה זכאית לבנות דירה זהה לזו שלהן. מחלוקת שניה נגעה לשאלת מימון הבנייה – לטענת התובעת 3 הנתבעות הן אלה הצריכות לממן עלויות הבנייה, ואילו לטענת הנתבעות – מדובר בכשל חשבונאי או לשוני בצוואה ולכן המימון צריך להתחלק בין כל ארבע האחיות. במחלוקת הראשונה (זכויות בנייה קיימות) בחינת הוראות הצוואה והראיות - הובילה את ביהמ"ש להסכמה כי המנוח התכוון לזכות את התובעת "בזכויות הבניית הקיימות" בעת הפטירה ללא הגבלה על היקפן. ביהמ"ש קובע כי מדובר בצוואה ברורה שנערכה במיומנות ומקצועיות על ידי עורך דין ואין בהוראותיה ביטויים סתומים ולא ברורים. הכתוב מדבר על זכויות בנייה קיימות שאין בהן הגבלה כמותית או איכותית ולכן לו רצה המנוח להעניק לתובעת זכות לדירה בגודל דירה של כל אחת מהנתבעות היה קובע זאת מהמפורש כפי שידע ועשה בכל הנוגע למימון הדירה לגבי טענת השוויון המנוח לא בהכרח נהג בחייו או בצוואתו באופן שוויוני

ולכן נדחתה גם טענת הנתבעות כי יש להעדיף את עקרון השוויון בפרשנות הצוואה על פני לשון הצוואה.

לגבי המחלוקת השנייה העוסקת בעניין הוצאות מימון הדירה קבע ביהמ"ש כי עפ"י לשון הצוואה ברור ששלוש הבנות יישאו בהוצאות המימון הצדדים ראו את הצוואה קודם לפטירת המנוח וקשה לקבל את זה שהנתבעות "ידעו" על טעות סופר ככל שהייתה כזו והשאירה אותה על מקומה. מכל מקום לא הוכח שנוצר פער כלשהו בין הכוונה הסובייקטיבית של המנוח ובין לשון הצוואה בפועל ומכאן שהנתבעות לא עמדו בנטל המוטל עליהן להוכיח כי נפלה בצוואה טעות סופר.

בית המשפט מבהיר כי מסורת הפסיקה⁴ תומכת בגישה שמצמצמת את השימוש בטעות למקרים מוגדרים ואין די בכך שהמבקש יוכיח כי גרסתו נשמעת הגיונית וסבירה יותר. איננו תרים אחרים המצווה הסביר אלא אחרי המצווה הקונקרטי.

סבירות גרסתו של המבקש מהווה רק אינדיקציה וחיזוק פוטנציאלי לטענה שמדובר בטעות סופר אך וודאי שאין מדובר בראיה מספקת תוצאה אחרת תפגע באוטונומיה של המצווה להוריש עפ"י בחירתו.

נטל ההוכחה נמצא על כתפיו של הטוען לטעות סופר : עליו להוכיח כי נפלה שגיאה בתהליך כתיבת הצוואה כך שהתוצר הסופי איננו משקף כראוי את כוונתו של המצווה. פסק הדין מתייחס גם לאופן בו יש לפרש צוואה : על פי גישת הנשיא (כתוארו אז) אהרון ברק⁵ – בית המשפט רשאי לפנות לנסיבות חיצוניות באופן חופשי, ללא מגבלות פורמליות וזאת גם כאשר לשון הטקסט ברורה. יחד עם זאת מדגיש כי :

"אל לו לפרשן לערוך למצווה צוואה שהוא רצה לערוך אך שלא ערך אותה למעשה. מכאן נקודת המוצא הפרשנית, לפיה עלינו לכבד את רצון המצווה כפי שמצא ביטוי בצוואה, ולא רצון שלא מצא ביטוי בצוואה".

ד"ר 23/60 בלן נ' ליטווינסקי, פ"ד טו, 71; ע"א 175/87 לובצקי נ' גילגור [פורסם בנבו]; ע"א 241/80 רוט נ' רוט, פ"ד לו(3), 528.⁴

ע"א 1900/96 איזבל טלמצ'יו נ' האפוטרופוס הכללי, פ"ד נג(2), 817.⁵

תע (ת"א) 007531/02 פ.ו. נ' כ. ח. א. (פורסם בנבו)⁶

הנתבעת שמתנגדת לקיום הצוואה טענה שבצוואת אביה נפלה טעות סופר, כשנכתב בצוואה שהאב מוריש לה סכום של 50,000 ₪ לצורך שיפוץ ביתה. הנתבעת טוענת שכוונת אביה לתת לה את אותו הסכום אך בדולרים.

הנתבעת עצמה לא הביאה הוכחות המספיקות לשכנע את בית המשפט שזו הייתה כוונת אביה, ולכן אין בית המשפט היה יכול לקבוע כי זהו רצון המנוח(נתינת 50 אלף דולר לנתבעת), ולכן בית המשפט דחה את התנגדותה של הנתבעת.

כאשר אין בית המשפט יכול להבין בוודאות את רצון המנוח הוא אינו רשאי ויכול לשנות את הצוואה ולכן בית המשפט התנגד לטענותיה של הנתבעת שלא סיפקה הוכחות משכנעות לרצון אביה לתת לה את הסכום המבוקש בדולרים ולא בשקלים חדשים. רמת ההוכחה בטעות סופר הינה גבוהה אף יותר מרמת ההוכחה במשפט אזרחי.

כדי לגלות את טעות הסופר צריך להשוות את לשון הצוואה אל מול הנסיבות החיצוניות. על-כן, בירור כוונתו האמיתית של המצווה ייעשה מכל מקור אפשרי, וביהמ"ש רשאי לפנות הן ללשון הצוואה והן לנסיבות החיצוניות לה.

ע"א 127/84 ט' הורן ואח' נגד האגודה למען החייל ואח' פד"י נ' 1-123 (פורסם בנבו)⁷

המנוחה אלזה הכט ז"ל ערכה צוואה מספר ימים לפני פטירתה, ובה ציוותה את כל רכושה. לצורך כך קראה אל ידידה עו"ד ד"ר ז' גרל, המנוחה ששפתה העברית הייתה דלה חששה שמא

ת"ע 07531/02 עזבון המנוח ו. י. ז"ל, פ.ו. נ' כ. ח. א. ⁶

ע"א 127/84 עזבונה של המנוחה אלזה הכט, ט' הורן ואח' נגד האגודה למען החייל ואח' ⁷

תכתוב צוואה בשפתה ההונגרית ואז היא לא תהיה קבילה בישראל, לכן ציוותה על ידידה עו"ד ז' גרל להכין בשבילה צוואה בשפה העברית (עו"ד ז' גרל והמנוחה היו מדברים בשפתם הונגרית). המנוחה הורישה את כל רכושה אל האגודה למען החייל ול"אילשיק פוליו – מוסד למפגרים בחיפה". לאחר מכן חילקה המנוחה את רכושה לעשרים סעיפים ולאישים שונים.

טענת המערערים היא, כי יש סתירה בין שני חלקי הצוואה אם המנוחה מורישה את כל כספיה ומיטלטליה לשני המוסדות הנ"ל, הרי אין הדבר מתיישב עם הורשת פריטים או סכומים אלה ואחרים לאנשים מוגדרים. בנוסף טענה נוספת של המערערים נגד "אילשניק פוליו – מוסד למפגרים בחיפה". לשני המקרים מצא ביהמ"ש פתרון בעזרת סעיף 32 לחוק הירושה, טעות סופר. בשני המקרים הייתה טעות סדר/כתיב של כותב הצוואה כלומר את ערעורם הראשון פתר בית המשפט בכך על ידי מתן עדותו של כותב הצוואה עו"ד גרל כי המנוחה נתנו לו הוראות כיצד לחלק את רכושה וסובר כי לאחר מעשה היה כי סעיף 2 היה עובר לסעיף אחרון ולא דווקא כסעיף ראשון. המצווה חילקה את רכושה הרב קודם כל לאישים שונים ורק אז את היתר את מה שנותר חילקה אל המקומות הכתובים בסעיף זה.

את ערעורם השני של המערערים פתר ביהמ"ש בכך ששייך את "אילשניק פוליו מוסד לילדים מפגרים" כאינשיל פוליו הידוע בשמו "אילן", מוסד לילדים מוכי שיתוק בחיפה. טעות נוספת שהפנו המערערים הייתה שהמנוחה הורישה את דירתה ועוד חלק מרכושה אל "נכדתה" אווה ואדס ממונטריאול. אך התברר שלמנוחה לא הייתה נכדה, ביהמ"ש פתר את טעות זו בכך שעו"ד גרל שכתב את הצוואה הודה שהמנוחה והוא דיברו בשפה ההונגרית והמילה נכדה והמילה אחיינית דומות בשפה זו ומכאן הבלבול שהמנוחה לא הורישה את רכושה אל נכדתה אלא אל אחייניתה הנמצאת עפ"י חיפוש ושיוך מתאים של ביהמ"ש במונטריאול שבקנדה.

ע"א 241/80 ט' רוט נ' א' רוט ואח' פד"י ל"ו(3)528⁸

במסגרת ערעור זה נתקפו הוראותיה של צוואה בכתב טענה כי מדרך הפיסוק שלה עולה אבחנה בין שתי קבוצת נכסים: קבוצה אחת, הכוללת מגרש ובתני מלאכה אשר המנוח הוריש לבניו, ואילו לגבי

⁸ ע"א 241/80 ט' רוט נ' א' רוט ואח' פד"י ל"ו(3)528 פורסם בנבו.

הקבוצה אחרת של הנכסים, בה נכללו 3 מגרשים, נטען כי הסעיף שבצוואה לוקה בחסר, ואינו מפורש די צורכו, ומשום כך, על-פי סעיף 33 של חוק הירושה - הוראה זו שבצוואה בטלה היא, וכתוצאה מכך שלושת המגרשים המשותפים דינם לעבור בירושה לא מכוח הצוואה, אלא על-פי דין. בית המשפט דוחה את עמדת המערערת שתקפה את הוראות הצוואה, אשר טענה בין היתר כי ביהמ"ש המחוזי רשאי להסתמך על סעיף 32 רק בתנאים המפורטים בסעיף 32 של חוק הירושה, אולם הכוונה היא לטעות בתיאורו של אדם או של נכס אך אינו רשאי מכוחו לתקן טעות שבכתיב או בפיסוק.

בית המשפט העליון קובע כי שופט בית המשפט המחוזי היה רשאי, מכוח סעיף 32 לחוק הירושה, בהתחשב בכוונת המנוח ובשיבושים שנפלו על פני כל כתב הצוואה, לבטל את הנקודה שבסוף פסקה 1א) לצוואה על דרך תיקון "טעות סופר". בית המשפט קובע כי סעיף 32 הוא מקור סמכות לתיקון לא רק של טעויות מהסוג המנוי בסעיף אלא גם תיקון שמקורו בטעויות תחביר, פיסוק וטעויות שבכתיב.

פרק שלישי : טעות סופר - גישת המשפט העברי :

גם בתקופה שקדמה לחקיקת חוק הירושה, התמודד בית המשפט עם סוגיות הקשורות לפרשנות צוואה ולבחינה האם נפלה בצוואה כזו או אחרת טעות כלשהי. מאחר ולא היה חוק מנחה שינחה את מערכת המשפט כיצד יש להתנהל בסוגיות העוסקות בטעות סופר בצוואה, פנו השופטים אל מקורות המשפט העברי שם חיפשו תשובות כיצד להתנהל במקרה של טעות סופר בצוואה.

נלמד על גישת המשפט העברי, בעזרת שתי הדוגמאות הבאות :

במסגרת ת.א. 55/61 (מחוזי ת"א) **פרנקל נגד פרידמן** נדרש בית המשפט להתייחס לצוואה שלגביה התעוררה השאלה האם הצוואה חלה גם על רכוש שלא היה שייך למנוח בעת שערך את הצוואה. בית המשפט בחן האם העדרן של המילים "אם לא אחזור בי" ו"אם לא אבטלה" – הן לא בגדר טעות סופר. מונחים אלו היו מקובלים עת נוסחו צוואות ובאו ללמד על כך כי המצווה משאיר לעצמו זכות לבטל את הצוואה או לעשות צוואה אחרת.

מעיון בנוסח הצוואה, אשר נעשתה לפי דיני המשפט העברי - הגיע בית המשפט למסקנה כי אין זה עניין שנשכח אלא העדרן של המילים היה מכוון וזאת לאחר שהתברר כי המצווה אף נועץ עם רב והבהיר כי לא להתכוון להשאיר לעצמו זכות לחזור בו. משנערכה הצוואה בצורה דתית, הרי שגם פרשנותה נעשית על פי הוראות הדין הדתי :

"כלל גדול הוא במשפט העברי, שבכל תנאים שהאדם מתנה עם חברו אין הולכים אחרי לשון הכתוב אלא רק אחר הכוונה בלבד.... שאלות ותשובות עוזיאל חלק חושן משפט של הרב הראשי עוזיאל ז"ל..."כמתנה הולכים אחרי הכוונה. אולם אם מדברים על כוונה יש להסיקה בראש ובראשונה מלשון הכתוב ואחד הפוסקים רבינו אהרון ששון בספר תורת אמת סמן קני"ג אמר : "בלשון השטר יש לדקדק הרבה יותר מלשון המשנה".

בשטר עצמו אין כל זכר לכך כי המצווה התכוון לצוות גם על הרכוש שטרם הגיע לידו. כידוע במשפט העברי ישנו כלל שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם או דבר שאינו ברשותו. הגם שיש דרכים במשפט העברי לפיהן יכול אדם לצוות על נכסים שעוד טרם הגיעו לידו בעת הצוואה – אולם יש לעשות כן בדרך שהתוותה במשפט העברי (הדרך שהתוותה בשולחן ערוך). בנסיבות העניין נפסק כי המנוח לא התכוון כלל לכלול בצוואה נכסים שטרם היו בידו.

בית המשפט אף בחן את לשונה המילולי של הצוואה. בית המשפט מתייחס ללשון ההווה בה נוסחה הצוואה, הוא אינו מוצא בנוסחה רמז או גילוי דעת שהמנוח התכוון להוריש רכוש שבעתיד יגיע אליו.

דוגמה נוספת להתמודדות ניתן למצוא בת"ב 63/61 בביהמ"ש המחוזי בת"א מזל נ' מליחי.

המנוח השאיר צווה לפיה העביר חלק מרכושו לאשתו השנייה ובתה וכן ל"חסידי ליובוביץ בכפר שפריר". אצל מבצעי הצוואה התעוררו אצלם ספקות בנוגע לקיום הצוואה כלומר: מבצעי הצוואה לא ידעו האם הצוואה פסולה משום שאין מצויין למי מאנשי כפר שפריר יש להעביר את הירושה ואיך להעביר את הירושה ובנוסף התעוררו אצלם ספקות נוספות לפירוש חלקים נוספים בצוואה וכן פירוש המונח "כל הכספים". לגבי הבעיה הראשונה האם ה"מתנה" (הירושה) ל"חסידי ליובוביץ בכפר שפריר" בטלה בגלל אי בהירות כפי שטענו היורשים. לאחר בדיקה התברר שאין כפר בשם הנ"ל אלא שהמושב שינה את שמו לכפר חב"ד מושב עובדים של חסידי ליובוביץ להתיישבות שיתופית בע"מ " אחד מחברי היישוב העיד שהיישוב נשאר אותו דבר, רק שמו של היישוב שונה. בעיה נוספת שהעלו היורשים הייתה האם בכלל אפשר להוריש למקום מסוים, את הבעיה הזו פתר השופט קיסטר בכך שהשתמש במשפט העברי:

נמצא כי לפי הדין העברי אין שום מניעה לתת מתנה לעניי מקום מסוים ובכלל לתושבי מקום מסוים, בתוספתא בבא קמא פרק י"א נאמר: "האומר תנו מאתיים דינר לעניים, יינתנו לעניי אותה העיר, ר' אחא אומר לעניי כל ישראל....", ונפסק ברמב"ם הלכות

מתנת עניים סוף פרק ז' "האומר תנו מאתיים דינרין לעניים יתנו לעניי אותה העיר". מצב בו אדם מצוו סכום כסף כדי לבסס ישוב חקלאי או לטובת צדקה הוא מצב חוקי לפי הדין העברי, ולא רואים בו מצב בו לא ברורה כוונתו של המצווה. בית המשפט אף מצא מקרים בהם לפי המבחנים האנגליים, האמנם מדובר באי בהירות ומה תוצאת אי הבהירות – היו מקרים בהם צוואה למטרות צדקה לא בוטלה בגלל חוסר הבהירות של מטרותיה. בית המשפט התייחס לאמירה לגבי חסידי ליובביץ כ"מתנה לצורך צדקה" ולכן אפילו אם הצוואה בלתי בהירה – אין בכך פגם.

כבר נציין כי בית המשפט קבע כי בעניינה של הצוואה נשוא ההחלטה, שלא היו בה סממנים דתיים מובהקים קבע – יש להשתמש במשפט העברי :
"הרי לאור הכלל שמטרת כללי הפרשנות היא לבצע את כוונתו של המצווה, הרי שמידת הצדק דורשת שנשתמש במשפט עברי דווקא, שהוא המשפט האישי של המצווה..." .

גם בסוגיה השנייה שעמדה בפני בית המשפט – שאלת פרשנותו של המונח "כל הכספים" – מה הוא כולל, האם הוא כולל רק כספים שבחשבון הבנק? האם הוא כולל גם ניירות ערך? - נעזר בית המשפט בכללי הפרשנות שבמשפט העברי :

"כלל גדול בדינו בכל תנאי שאדם מתנה עם חברו שאין להלך אחר לשון הכתוב אלא את הכוונה לבד. ראייה..." הכלל הזה מצוטט בבית יוסף לטור חשן סימן ס"א, וברבינא מספרים הידועים רבנו אהרון ששון מלפני כ-400 שנה בספר תורת אמת סימן קנ"ג אומר כי יש לדקדק בלשון השטר יותר מלשון המשנה, כלומר כי המקור העיקרי לפירוש רצנו ש לאדם במקרה של צוואה זהו המסמך המכיל א צוואתו. אחד הכללים הידועים הוא שבפירוש שטרות הולכים בעיקר אחרי לשון בני אדם, כלומר איך בני אדם משתמשים במשאם ובמתנם.

במשפט עברי בפרשנות מסמכים וביחוד צוואות הזדמן לא פעם לדון אם יש לפרש "לישנא יתירא" של המצווה אם בא להוסיף משהו (ראה לדוגמה מהריה שורש: עפ"י בבא בתרא

דף קל"ח) ובשו"ת "נודע ביהודה" תנינא חלק אבן העזר, סימן ק' מנסה דקבוע כלל מתי מפרשים לישנא יתרא שהכותב התכוון להוסיף מהו "לטפוי" ואימתי לא. והוא מבחין באופן כדלקמן : אם איזה תנאי מיותר לגמרי ואין להגיד כי בא רק כשופרא דשטרא אזי מפרשים, כאן למלה "כל" אין כל מנה בדקדוק זהירות אלא בא לרבות.

אינני רואה כל יסוד לא במשפט העברי ולא במשפט האנגלי שאפשר יהיה לפרש דברים שאינם נובעים במפורש מן הצוואה ושאינן הוכחה ברורה שיש כאן טעות סופר. ב"כ הבת לא ציטט כל אסמכתא לכך שיש מקום להכליל מניות אעפ"י שאין כל רמז על כך.

אשר למשפט העברי ציינתי כבר כי ראשית כל חשוב מה כתב המנוח אמנם יש מקרים שרואים דבר שלא נכתב כאילו נכתב כגון במקרים כפי שמראה מ"כ בשולחן ערוך חושן משפט, סעיף ט"ו בסוף.

אפשר להצביע כעל מקרה שמפרשים באופן רחב, כשאדם אומר "נותן שטר" וגם כאן יש מחלוקת אם נתן והתכוון להעביר כל השעבודים אשר בשטר ואם לא.

לגבי שכיב מרגע שאמר "שטר חוב שיש לי ל פלוני תנו לפלוני", נאמר בחושן משפט סימן רנ"ג סעיף כ' כי זכה המקבל במה שיש בשטר כאמור ישנה מחלוקת בין הפוסקים בדבר. הר"נ (בבית יוסף לחושן משפט, סימן רנ"ג אות ל"ו) "שכיב מרע שהתחיל הדבר כדרך שיש לו להתחיל אעפ"י שלא גמרו באמרו אנו גומרים את דבריו".

הרב מגיד משנה לרמב"ם הלכות זכיה ומתנה פרק י' מסביר את ההבדל כי במקרה של דירה אילו רצה לתת גוף לפירותיו היה נותן, אבל בשטר כשאנו אומרים שבמילת תנו שטר זה יהיה בכלל שעבוד השטר וזכותו אין זו מתנה אחרת ואדרבא השטר הוא עיקר הראיה שבו ואין הראיה בלא השטר והבית אפשר להעביר ללא זכות גוף בדירה וה"אור שמח" לרמב"ם שם מסיבר כי השעבוד עם השטר הוא גוף אחד. ואשר לשימוש בדירה ובעלות בדירה המצב הוא שונה מן הקשר בין השטר וזכויות לפי השטר.

עפ"י פסקי הדין שקדמו לחקיקה של חוק הירושה, אפשר לראות איך השופט קיסטר השתמש בפסקי הדין המובאים לעיל במשפט העברי. כיצד השופט הבין איך להתייחס

לטעות סופר בצוואה וכיצד יש לפעול במצב שכזה. עפ"י פסיקותיו של השופט קיסטר אפשר להבין שהיחס אל טעות הסופר בצוואה נובע מן טעות סופר בחוזה מתנה. לעיתים ישנם חילוקי דעות, ואי סדר בנוגע לפירוש הצוואה ואיך יש לחלק את רכושו של המצווה, לדוגמא: טעות סופר או טעות בצוואה.

כלומר לעיתים כותב הצוואה או המצווה שוגים בכתיבת צוואתם בתיאור האדם או הנכס אליו הם רוצים להוריש את כספם ואז נוצרת טעות סופר.

כאשר נתקלים בבעיה כזו ישנם מספר דרכים לטפל בצוואה:

עפ"י רבנו אהרן ששון מלפני כ-400 שנה בספרו תורת אמת סימן קנ"ג אומר כי יש לדקדק בלשון השטר יותר מלשון המשנה. כלומר כי המקור העיקרי לפירוש רצונו של אדם במקרה של צוואה זהו המסמך המכיל את צוואתו, שבו צריך לנסות בצורה הטובה ביותר לפרש את כוונת המצווה עפ"י הצוואה, למה המצווה מתכוון בצוואתו אלמלא הטעות.

כלל מנחה נוסף במשפט העברי בנוגע לצוואת הוא: "כלל גדול הוא במשפט עברי, שבכל תנאים שהאדם מתנה עם חברו אין הולכים עם לשון הכתוב אלא אחרי הכוונה בלבד", כלל זה נובע משאלות ותשובות של משפטי עוזיאל חלק חושן במשפט של הרב הראשי עוזיאל ז"ל, בצוואות יש ללכת ולעקוב בצורה הטובה ביותר אחר רצונו של המצווה, יש להתחכך אחרי בקשותיו של המצווה ולנסות לקיים את בקשותיו, "במתנה הולכים אחרי הכוונה", כלומר על הפוסקים יש להתחכך אחר כוונת המצווה ולנסות בצורה הטובה ביותר לגלות למה המנוח התכוון לולא הטעות ואיך הוא עצמו (המנוח) היה מפרש את רצונותיו.

פרק רביעי: השוואה בין גישת המשפט הישראלי לבין

המשפט העברי

שתי הגישות גם הישראלית וגם השל המשפט העברי בעלות עקרונות משותפים רבים בכל הקשור לגישה בעניין טעות סופר בצוואה. הדבר איננו מקרי, שכן גישת המשפט הישראלי בנוגע לצוואות מושתת בנושא זה גם על המשפט העברי. ראינו כי בתקופה שקדמה לחוק הירושה פרשנות צוואות והתייחסות לטעות הסופר בצוואה נעשו עפ"י המשפט העברי⁹.

יש קווי דמיון רבים מאוד, לפי שתי השיטות ניתן משקל רב מאד לקיום רצונו של המצווה, לפי שתי השיטות יש משקל רב לדברים שהועלו על הכתב ולאופן שבו צוינו. יחד עם זאת ראינו כי גישת המשפט הישראלי בנוגע לתיקון טעות סופר בצוואה היא ליברלית מאוד.

למרות המסגרת הנוקשית בגישת המשפט הישראלי כפי שבאה לידי ביטוי בלשונו של סעיף 30(ב) לפיה אפשר לתקן טעות סופר בצוואה רק אם "אפשר לקבוע בבירור" "מה היה המצווה מורה בצוואתו אילמלא הטעות", או מה היא כוונתו האמיתית של המצווה - ראינו כי קיימת נכונות ללכת למקורות חיצוניים וללמוד מהם באופן טוב יותר על כוונת המצווה ולא רק מתוך הצוואה הכתובה.

גם במשפט העברי ראינו כי יש ללכת עפ"י רצונו של המצווה "במתנה הולכים אחרי הכוונה" (שו"ת משפטי עוזיאל חלק חושן), אך גם יש ללכת בדיקדוק ובהירות רבה אחר לשון הצוואה "יש לדקדק בלשון השטר יותר מלשון המשנה" (אהרן ששון מלפני כ-400 שנה בספרו תורת אמת סימן קנ"ג).

⁹ ראה דוגמא פסיקותיו של השופט קיסטר בתקופה שקדמה לחוק הירושה: ת.א. 55/61 (מחוזי ת"א) פרנקל נגד פרידמן

זו לדעתי נקודת השוני בין שתי גישות המשפט : המשפט העברי מזהיר ואומר שהחלק החשוב ביותר בצוואתו של המצווה היא הצוואה עצמה. המשקל שניתן לצוואה ולתוכן שלה במשפט העברי הוא יותר משמעותי. לעומת זאת, המשפט הישראלי יותר ליברלי ופתוח כלומר עפ"י הפרשנות שאימץ אהרן ברק את כלל הפרשנות החד – שלבית¹⁰, הממזגת את שלבי הפרשנות החיצונית והפנימית יחדיו. על פי שיטה זו, רשאי בית המשפט לפנות לנסיבות חיצוניות באופן חופשי, ללא מגבלות פורמאליות גם כאשר לשון הטקסט לכאורה ברורה. המשפט הישראלי נותן חופש לשופטים הדנים בנושא הצוואה לפנות אל הצוואה בדרכים אחרות, מעבר לכתוב בצוואה, לצורך הבנת רצון המנוח בצורה טובה יותר.

אהרן ברק אינו נוטש את גישת המשפט העברי וחוזר ומבהיר את חשיבות הצוואה עצמה :

” אל לו לפרשן לערוך למצווה צוואה שהוא רצה לערוך אך שלא ערך אותה הלכה למעשה. מכאן נקודת המוצא הפרשנית, לפיה עלינו לכבד את רצון המצווה כפי שמצא ביטוי בצוואה, ולא רצון שלא מצא ביטוי בצוואה”¹¹

אהרן ברק מבהיר שהחופש שניתן במשפט הישראלי אינו מאפשר פירוש דברים שלא התכוון המצווה בצוואה אלא החופש ניתן כדי למצוא ולכבד את רצון המצווה כפי שהתכוון בצוואתו.

לסיכום, לפי שתי הגישות יש חשיבות רבה לצוואה עצמה ולתוכן שלה. גם במשפט העברי וגם במשפט הישראלי קודם כל מתבססים על הצוואה מנסים לפרש את כוונת המצווה עפ"י הצוואה. השוני המהותי בין שתי הגישות הוא החופש של השופטים הישראלים לפנות אל דרכים אחרות מן הצוואה בכל שלבי פירוש הצוואה, גם כאשר לשון הטקסט של הצוואה לכאורה ברורה. ורק אז כאשר אין הצוואה יכולה לספק בצורה ברורה וחד משמעית את רצונו של המנוח פונים הפוסקים או השופטים אל ניסיון להתחכך אחר כוונתו של המצווה אחר הרצון שלו כלומר מנסים הפוסקים והשופטים להעמיד עצמם במקומו של המצווה ולנסות להבין מה הוא היה עושה אלמלא הטעות,

בע"א 1900/96 איזבל טלמצי'ו נ' האפוטרופוס הכללי פ"ד נג(2)¹⁰
בתמ"ש (ת"א) 14721-07 נ.י. נ' ר.ר.¹¹

ואלמלא היה בחיים.

תיקון הצוואה עפ"י שתי הגישות ייעשה רק אם ידועה בוודאות כוונת המצווה ושבת המשפט או הפוסקים יוכלו לדעת מעל כל ספק סביר את רצונו של המצווה.

רשימה ביבליוגרפית

חקיקה

חוק הירושה, תשכ"ה – 1965

פסיקה

- תמ"ש (ת"א) 14721-07 נ. י נ' ר.ר. ואח' [פורסם בנבו].
ת"ע 007531/0 (ת"א) פ.ו. נ' כ. ח. א. [פורסם בנבו].
ע"א 1900/96 איזבל טלמצי'ו נ' האפוטרופוס הכללי פ"ד נג(2).
ע"א 84/127 הורן, ופרנטישק נגד האגודה למען החייל, סידוניה גרל ועיזבונה של המנוחה אלזה הכט פ"ד מ(1), 231.
ע"א 241/80 טובה רוט נגד אריאל רוט ודן רוט, פ"ד כרך ל"ו חלק שלישי 529.
ת.א 55/61/6 פרנקל נגד פרידמן, (1961).
ת.ירושה 1384/60 (ת.ב 63/61), מזל נ' מליחי (1960).

ספרות משפטית

אהרן ברק, **פרשנות במשפט** כרך חמישי (התשס"א).
שמואל שילה, **פירוש לחוק הירושה**, תשכ"ה 1965 (כרך א 1995)..

מאמרים

עו"ד בניאן מ', "הסמכות לתקן טעות סופר בצוואה", **גלובס "משפט נדל"ן"** (2004).

משפט עברי

ספרות הפסיקה

משאלות ותשובות של משפטי עוזיאל חלק חושן.
תורת אמת סימן קנ"ג, אהרון ששון (מלפני כ-400 שנה).

